

## נייר עמדה בנושא

### חובת הסיוע לעשוקים

#### ערבות הדדית

אחד היסודות החשובים בעם ישראל הוא חובת הערבות ההדדית. ערבות זו עוברת כחוט השני בכל התנ"ך. החל מן ההתייחסות לעם ישראל כאל "אחיד" עד פסוקים רבים בנביאים, כגון "כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ, וּמְבֹשָׁרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם" (ישעיהו נח,ז). ערבות זו מתורגמת גם למצוות הצדקה ולמצוות גמילות חסדים, שהיא מאבני היסוד של בית ישראל, כלשון התלמוד: "שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים" (יבמות עט ע"א).

#### לא תעמוד על דם רעך

חובת הערבות ההדדית באה לידי ביטוי גם במצווה לסייע לאדם הנמצא במצוקה, שנאמר: "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט,טז). חובה זו תורגמה בחוק הישראלי בחוק "לא תעמוד על דם רעך". וזה לשונו: "חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו".

#### תפקידו של המנהיג בהצלת העשוקים

הסיוע להצלת אדם הנמצא במצוקה מתורגם בדברי הרמב"ם בדרך מעניינת, הכולל בו גם את התכונות הנדרשות ממנהיגי עם ישראל. וזה לשונו (הלכות סנהדרין, פרק ב, הלכה ז):

בית דין של שלשה [...] שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים, ואלו הן: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב.

וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה, הרי הוא אומר: "אנשים חכמים ונבונים" (דברים א,יג) - הרי בעלי חכמה אמור. [...] ולהלן הוא אומר: "אנשי חיל" (שמות יח,כא) - אלו שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן, עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע, ויהא פרקן נאה. ובכלל "אנשי חיל", שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, כענין שנאמר: "ויקם משה ויושיען" (שמות ב,יז).

נמצא שתפקידו של מנהיג בעם ישראל הוא לפעול, לעתים באומץ לב, כדי לסייע בעד החלשים והנדכאים באשר הם, להציל עשוק מיד עושקו.

דבר זה למדנו ממש רבנו, שהציל את בנות יתרו מיד הרועים שביקשו לעשוק אותן (שמות ב,יז). חובה זו צריכה לשמש נר לרגליו של כל מנהיג ציבורי.

וכך מספר הרב סולובייצ'יק על סבו, הרב חיים הלוי סולובייצ'יק. וזה לשונו (איש ההלכה, גלוי ונסתר, עמ' 79-80):

סיפר לי דודי הרב מאיר ברלין כי פעם שאל את ר' חיים, איש בריסק, מה היא תעודת [מטרת] הרב? ענה ר' חיים ואמר: "לתבוע עלבונם של גלמודים ועזובים, להגן על כבוד עניים ולהציל עשוק מיד עושקו".

שלוש המצוות הללו: הצדקה, גמילות חסדים ואיסור "לא תעמוד על דם רעך", הן מצוות כלליות הצריכות להדריך אותנו כחברה לתמוך בנזקקים.

## דוגמאות לחוקים שניתן לחוקק המיישמים מטרות אלו

1. **יידוע האדם על הזכויות המגיעות לו.** חלק ממצוות השבת אבדה כולל גם הודעה לאדם בדבר הזכויות המגיעות לו. כך למשל מצינו שמי שלוה כסף, ושכח המלווה שהלווה לו, הלווה צריך ליידע את מי שהלווה לו על קיומו של החוב.<sup>1</sup>
2. **סיוע במילוי טפסים וכדומה.** כשאדם בא להתדיין בבית דין, ואינו יכול לטעון את טענותיו, לעתי השופט צריך לסייע לו בדבריו. וזה לשון ה"שולחן ערוך" בעניין זה (חושן משפט, סימן יז, סעיף ט):  
ראה הדיין זכות לאחד מהם, ובעל דין מבקש לאמרו, ואינו יודע לחבר הדברים, או שראוהו מצטער להציל עצמו בטענות אמת, ומפני החימה והכעס נסתלקה ממנו, או נשתבש מפני הסכלות - הרי זה מותר לסעדו ולהבינו תחלת הדבר, משום "פִּתְחַ פִּיךָ לְאֵלִים" (משלי לא, ח).  
מכאן שאם מדובר במי שמתקשה במיצוי זכויותיו, בקבלת מענק או תשלום המגיעים לו, במילוי הטפסים שבאמצעותם הוא זכאי לתגמולים וכדומה - חובה לעזור לו משום "פִּתְחַ פִּיךָ לְאֵלִים".
3. **צמצום הבירוקרטיה לנזקקים.** ראוי לצמצם את הבירוקרטיה הנחוצה כדי להוכיח נזקקות.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> אם לא שכח המלווה את החוב, יש מקום לומר שהוא יודע שהלווה חייב לו כסף, ומחל על חובו. ונחלקו קצות החושן (סימן קד, ס"ק ב) ונתיבות המשפט (שם, ביאורים, ס"ק א) בשאלה אם יש הלווה חייבה להשיב את חובו ביזמתו, כאשר המלווה יודע על קיום החוב. אולם אם המלווה אינו יודע על קיום החוב, והוא הדין לכל מי שאינו יודע על זכות המגיעה לו, נראה שהכול סבורים שחובה ליידע אותו בדבר הזכות המגיעה לו.

<sup>2</sup> אם מדובר במי שניכר עליו שהוא מצטער במיוחד וזקוק לסיוע בדחיפות, נפסקה הלכה שאין בודקים אחריו לוודא שאינו רמאי (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנא, סעיף ז). על כן, אם מדובר בצער משמעותי, אסור להתנות את הסיוע לנזקק בבירור מצבו, ולפחות יש לפעול לצמצום הבירור.